

ناگفته‌های مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری از سیلاب گلستان

پیامدهای ابتکار عمل‌های مدیریت سیلاب گلستان

سیلاب استان گلستان در واپسین روزهای سال ۱۳۹۷ آغاز شد و تقریباً تا یک ماه طول کشید. این سیلاب چه به لحاظ مدت ماندگاری و چه به لحاظ حجم، بزرگ‌ترین سیلاب ثبت‌شده تاریخ استان گلستان بود. شدت تأثیرات این سیلاب باعث شد در اردیبهشت ۱۳۹۸ مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری با اعزام گروه پژوهشی به بررسی «پیامدهای ابتکار عمل‌های مدیریت سیلاب گلستان» بپردازد. گزارش حاضر حاصل بررسی‌های میدانی، اسنادی و گفتگو با کنشگران متعدد درگیر در این واقعه است. پس از تهیه گزارش اولیه در ۴ آبان ۱۳۹۸ نشست عمومی در دانشگاه گلستان برای ارائه گزارش با حضور مدیران استانی، دانشگاهیان، فعالین مردمی و رسانه‌ها برگزار شد که پس از دریافت نظرات مطرح‌شده در این نشست و تکمیل مطالعات میدانی گزارش بازبینی شد.

یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که در جریان سیلاب گلستان خطاهای انسانی و سازمانی متعددی رخ داده که در نهایت باعث تشدید قابل توجه خسارت‌های سیلاب شده است. به‌نحوی که می‌توان ادعا کرد اگر مداخله‌های انسانی و تصمیمات مدیریتی غلط نبود شهر گمیش‌تپه به‌هیچ‌وجه درگیر سیلاب نمی‌شد و خسارت‌های آق‌قلا نیز به مراتب کمتر می‌شد. مهم‌ترین خطاهای انسانی و سازمانی این سیل عبارتند از:

۱. خارج کردن سیلاب از مسیر طبیعی رودخانه

جعبه سیاه سیل گلستان در یافتن چرایی خروج این سیلاب از مسیر طبیعی رودخانه گرگان‌رود نهفته است. سیل گلستان با طغیان رودخانه‌های استان شروع شد و با خارج شدن سیلاب از حریم طبیعی رودخانه خسارت‌های وارده به مراتب بیشتر شد. در شهر گنبدکاووس که رودخانه گرگان‌رود از داخل این شهر می‌گذرد، سیلاب در حریم طبیعی رودخانه جریان داشت و هرچند تا حدی محله‌های اطراف رودخانه را متأثر کرد ولی خسارت‌های وارده به مراتب کمتر از آق‌قلا بود، چراکه در آق‌قلا سیل با مداخله انسانی و سازمانی از حریم طبیعی رودخانه خارج شد.

وقتی سیلاب در مسیر طبیعی رودخانه جریان داشته باشد پیش‌بینی مسیر آن امکان‌پذیر بوده و انجام اقدامات مقابله‌ای راحت‌تر است ولی وقتی از مسیر رودخانه خارج شده و در اراضی اطراف پخش شود؛ پیش‌بینی مسیر و مقابله با آن بسیار دشوار است و زمان ماندگاری آن هم بیشتر می‌شود. سیلاب رودخانه گرگان‌رود پس از شهر گنبدکاووس تا روستای قرنجیک پورامان در ۸ کیلومتری شمال شرق آق‌قلا در مسیر طبیعی رودخانه جریان داشت و حداکثر باعث آب‌گرفتگی در روستاها و شهرهای واقع در حریم رودخانه شده بود ولی در روستای قرنجیک پورامان در ۲۹ اسفند ۱۳۹۷ شرکت آب منطقه‌ای گلستان قصد احداث کانال انحرافی برای پخش سیلاب در دشت و اراضی کشاورزی واقع در شمال آق‌قلا را

داشت تا سیلاب به شهر آق‌قلا نرسد. اهالی این روستا با این تصور که این کانال باعث آب‌گرفتگی روستای آن‌ها خواهد شد خواهان تغییر مسیر کانال شده و جلوی کار دستگاه‌های حفر کانال را می‌گیرند، در شرایطی که بین آب منطقه‌ای و مردم در خصوص مسیر حفر کانال اختلاف وجود داشته با مداخله فرماندار وقت آق‌قلا (امانگلدی ضمیر) دستور به حفر کانال از مسیر مدنظر مردم داده می‌شود؛ اما محاسبات مربوط به این کانال انحرافی اشتباه بوده و باعث ورود سیلاب از شمال آق‌قلا به این شهر می‌شود. در حال حاضر قضاوت در خصوص اینکه اگر کانال انحرافی مدنظر شرکت آب منطقه‌ای گلستان از همان مسیر اولیه حفر می‌شد سیلاب وارد آق‌قلا می‌شد یا نمی‌شد امکان‌پذیر نیست ولی این امر قطعی است که اگر سیلاب در همان مسیر طبیعی رودخانه از داخل آق‌قلا می‌گذشت میزان آب‌گرفتگی حاصل از آن بسیار کمتر از آب‌گرفتگی ناشی از کانال انحرافی و خروج از مسیر طبیعی رودخانه می‌شد. در آخرین شب سال ۱۳۹۷ ترکیبی از مداخله آب منطقه‌ای، مردم و فرماندار باعث خروج سیلاب از مسیر طبیعی گرگان‌رود شد. با خروج سیلاب از مسیر طبیعی رودخانه مدیریت آن بسیار دشوار و مدت زمان ماندگاری سیل هم افزایش یافت.

نقشه ۴- محل خروج آب از دیواره شمالی و جنوبی گرگان‌رود، ۱۳۹۸.۱.۱۶

نقشه ۶- موقعیت نهر قدیمی که چگونگی عبور کانال انحرافی فیوز ۲ از آن محل اختلاف بود

(فلش قرمز مسیر نهر قدیمی است) - ۱۳۹۷.۱۲.۲۵

۲. بی‌توجهی به تجربه سیلاب‌های پیشین آق‌قلا

نکته بسیار مهم سیلاب آق‌قلا آن است که طبق گفته مردم محلی و تأیید خود آب منطقه‌ای در سیل‌های پیشین گرگان‌رود سابقه داشته که آب به‌صورت طبیعی و بدون مداخله انسانی از چند نقطه در نزدیکی روستای سلاق‌یلقی و قرنجیک پورامان خارج شده و به سمت شهر آق‌قلا حرکت کرده است. دلیل خروج سابقه‌دار سیلاب از این نقاط با توجه به ساختار توپوگرافی، کاهش شیب، کاهش ظرفیت رودخانه گرگان‌رود در این نقاط نسبت به نقاط بالادست و وارد شدن رودخانه به دشت در این ناحیه طبیعی به نظر می‌آید (نقشه شیب زمین در این نقطه در داخل گزارش آمده است). با توجه به اینکه تجربه خروج آب در سیل‌های پیشین گرگان‌رود از این نقطه وجود داشت؛ جای سؤال دارد که چرا پیش از وقوع سیل اخیر اقدام به چاره‌اندیشی در این نقطه بحرانی نشده و همه اقدامات موقوف به شب قبل از رسیدن سیل جدید شده بود. اگر از تجربه خروج آب در سیل‌های پیشین در این نقاط خاص در زمان مناسب استفاده می‌شد و اقدام لازم تا شب رسیدن سیل به تأخیر نمی‌افتاد چه‌بسا عملیات عمرانی در این نقاط حادثه‌خیز با ممانعت مردمی نظیر آنچه در قرنجیک

پورامان رخ داد مواجه نمی‌شد و با کیفیت بهتری صورت می‌گرفت. متأسفانه حتی در سیل اخیر هم با وجودی که در اواخر فروردین آب‌گرفتگی آق‌قلا رفع شده بود اما غفلت از نقاط خروج سیلاب گرگان رود در نزدیکی روستای سلاق یلقی باعث شد مجدداً در ۶ اردیبهشت ۱۳۹۸ آب از همان نقاط پیشین خارج شده و باعث آب‌گرفتگی مجدد در آق‌قلا شود. هرچند این آب‌گرفتگی به شدت قبل نبود ولی از این جهت که دقیقاً از همان نقطه سابق بود و یک ماه نیز برای اصلاح آن فرصت وجود داشت حائز اهمیت است.

۳. تأثیر زهکشی اراضی بر سیلابی شدن گمیشان

اولین تصویر ماهواره‌ای در دسترس از شهر گمیش‌تپه مربوط به سوم فروردین است که نشان می‌دهد این شهر در سوم فروردین و پیش از رسیدن سیلاب خارج شده از مسیر طبیعی گرگان رود از بخش شمال شهر دچار آب‌گرفتگی شده بود؛ اما متأسفانه این اتفاق بسیار عجیب تاکنون مورد توجه افکار عمومی، رسانه‌ها و مدیران استان قرار نگرفته و هیچ سخنی از آن گفته نشده است و تمام توجهات به سمت همان سیلاب دشتی است که بعد از آق‌قلا به گمیشان رسید. هرچند این تصویر ماهواره‌ای مربوط به سوم فروردین است ولی گفتگوهای انجام شده با مردم گمیش‌تپه بیانگر آن بود که از همان اول فروردین ۱۳۹۸ شمال این شهر دچار آب‌گرفتگی شد. آب‌گرفتگی گمیش‌تپه از این جهت که اساساً در کنار رودخانه گرگان‌رود واقع نیست بسیار عجیب و غیرقابل انتظار است، در شهرهایی مثل گنبدکاووس و آق‌قلا رودخانه گرگان‌رود از میان شهر می‌گذرد و آب‌گرفتگی این شهرها به دلیل جاری شدن تمامی رواناب‌ها به رودخانه و طغیان گرگان‌رود چندان عجیب نیست ولی شهری مثل گمیش‌تپه که در کنار رودخانه واقع نیست چرا باید دچار آب‌گرفتگی شود؟

نقشه ۱۳- آب‌گرفتگی شمال شرق گمیشان (محدوده داخل دایره) - ۱۳۹۸.۱.۳

تمایز اصلی گمیش‌تپه با سایر مناطقی که در آن زمان به دنبال بارندگی دچار آب‌گرفتگی نشدند در زهکشی اراضی اطراف آن است. در غرب استان گلستان فقط این گمیش‌تپه است که اراضی پیرامونش زهکشی گسترده‌ای شده است و مابقی شهرهای آن محدوده فاقد اراضی زهکشی شده چندان هستند. تمامی اراضی حدفاصل گرگان‌رود تا شمال شهر گمیش‌تپه به مساحت ۳۴ هزار هکتار همگی زهکشی شده‌اند. سیلاب نخست گمیشان که طبق تصاویر ماهواره‌ای در شمال شرق شهر شکل گرفته دقیقاً در زمین‌هایی است که زهکشی شده بودند. در حال حاضر طرح اجرای زهکشی در ۲۸۰ هزار هکتار از اراضی استان گلستان توسط جهاد کشاورزی در حال اجرا است که تا فروردین ۱۳۹۸ از این مقدار ۳۴ هزار هکتار اجرا شده بود که تمامی این مقدار انجمنی در محدود شهرستان گمیشان قرار دارد.

زهکشی اراضی با تغییر شیب زمین و برهم زدن آبراهه‌های طبیعی و ایجاد شیب جدید و کانال‌های مصنوعی مسیرهای جدیدی را برای عبور آب ایجاد می‌کند که کاملاً بر مبنای مداخلات بشر و اقدامات مهندسی است و باعث برهم خوردن ساختار طبیعی زمین و آبراهه‌ها و حوضه‌های آبریز موجود می‌شود.

در تصویر ماهواره‌ای مربوط به روز سوم فروردین ۱۳۹۸ که داخل متن گزارش آمده مشخص است که اراضی شمال شرقی درگیر سیلاب گمیشان دقیقاً همان زمین‌هایی است که زهکشی شده‌اند و زمین‌های بالاتر از این اراضی که زهکشی نشده بودند توانسته‌اند با همان ساختار طبیعی خود رواناب‌ها و بارندگی‌ها را هدایت کنند. هرچند ماهیت عملیات زهکشی باعث سرعت گرفتن تخلیه آب در زمین می‌شود ولی برخلاف انتظار در روزهای نخست فروردین ۱۳۹۸ کاملاً خلاف این در زهکش‌های گمیشان روی داد. دلایل فنی عدم عملکرد مناسب کانال‌های زهکش گمیشان در داخل گزارش تشریح شده است. اهمیت تأثیر منفی زهکشی ۳۴ هزار هکتار از اراضی گمیشان بر سیلابی شدن این شهرستان وقتی بیشتر می‌شود که در نظر داشته باشیم این ۳۴ هزار هکتار فقط فاز نخست طرح زهکشی ۲۸۰ هزار هکتار از اراضی استان گلستان است و احتمالاً در آینده با کامل شدن این ۲۸۰ هزار هکتار سایر شهرستان‌های استان گلستان هم با هر بارندگی درگیر سیل خواهند شد.

۴. منحرف کردن سیلاب اترک به سمت گمیش تپه

از نکات مغفول در سیل گلستان عدم توجه به سیلاب حاصل از رودخانه مرزی اترک است، انعکاس اخبار رسانه‌ای این سیل به نحوی بود که توجهات فقط به سمت طغیان رودخانه گرگان‌رود و قره‌سو جلب شد ولی واقعیت آن است که همزمان با گرگان‌رود و قره‌سو دیگر رودخانه بزرگ استان گلستان یعنی اترک هم طغیان کرد و خسارت‌هایی را برجای گذاشت. حجم سیلاب اترک در یکی از ایستگاه‌های اندازه‌گیری آب منطقه‌ای گلستان حتی به ۴۷۸ میلیون مترمکعب هم رسید، این عدد وقتی مهم‌تر می‌شود که در نظر داشته باشیم برآورد مجموع سیلاب حوضه گرگان‌رود ۳۲۷ میلیون مترمکعب بود یعنی سیلاب اترک ۱۵۱ میلیون مترمکعب هم بیشتر از سیلاب گرگان‌رود بود. به دلیل آنکه اترک در نوار مرزی واقع است و کانون‌های جمعیتی کمتر در پیرامون آن واقع است توجه چندانی به روند سیلابی شدن آن نشد.

همانند سیلاب گرگان‌رود متأسفانه سیلاب اترک نیز با مداخلات انسانی و سازمانی از مسیر طبیعی خود خارج شد و با طی مسیری عجیب در نهایت به گمیش تپه رسید. در تصاویر ماهواره‌ای داخل متن گزارش این مسیر حرکتی مشخص است. سیلاب اترک پس از آبیگری تالاب‌های آلمانگل، آجی‌گل و آلاگل وارد دریاچه شور می‌شود ولی قبل از آبیگری کامل این دریاچه با شکسته شدن دیواره غربی دریاچه شور سیلاب از آنجا خارج شده و به سمت غرب حرکت می‌کند. در اینجا دوباره جاده و بعد راه‌آهن آق‌قلا-اینچه‌برون که در تشدید آب‌گرفتگی شهر آق‌قلا نقش داشتند باز هم مانع حرکت جریان آب شدند ولی حجم آب این بار این قدر زیاد بود که توانست آن را رد کرده و وارد دشت صوفیکم شود. صوفیکم

مرتفع و شوره‌زار است و کانون‌های جمعیتی ثابت در آن وجود ندارد. در غرب دشت صوفیکم سیلاب با جاده مرتفعی که به پاسگاه مرزی سنگرتپه منتهی می‌شد برخورد کرد، این جاده فاقد هرگونه آبگذر بود ولی باز هم حجم سیلاب به حدی بود که توانست آن را رد کند، بعد از عبور از جاده پاسگاه سنگرتپه ادامه مسیر سیلاب باز هم مراتع و شوره‌زارهای خالی جمعیت بود ولی در نزدیکی‌های تالاب گمیشان مجدداً با مانع بشرساخته دیگری مواجه شد که نقش اصلی در انحراف مسیر سیلاب اترک به سمت شهر گمیش‌تپه را داشت. در مسیر معمول سیلاب اترک اداره شیلات سایتی برای پرورش میگو احداث کرده بود که برای حفاظت از تأسیسات این سایت بدون هماهنگی با ستاد مدیریت بحران اقدام به ساخت دیواره خاکریز و خندق حفاظتی در شرق سایت به طول شش کیلومتر و ارتفاع حدود سه متر کرده بود. این خاکریز حفاظتی سایت میگو باعث شد سیلاب اترک نتواند مسیر طبیعی خود از مراتع و شوره‌زارهای خالی از سکنه را طی کرده و به تالاب گمیشان سرازیر شود. خاکریز احداثی سازمان شیلات هرچند مانع آب‌گرفتگی سایت میگو شد ولی سیلاب اترک را به سمت شهر گمیش‌تپه منحرف و این شهر را که پیشتر هم با دو سیلاب درگیر شده بود با سیلاب سوم مواجه کرد. خاکریز هشت کیلومتری احداث شده توسط اداره شیلات را می‌توان اوج ناهماهنگی‌ها و خودخواهی‌های سازمانی در سیل گلستان دانست.

نقشه ۲۲- مسیر حرکت سیلاب اترک از دریاچه آلاگل تا گمیش‌تپه - ۱۳۹۸.۱.۱۴

۵. خروج سیلاب از دیواره کانال انحرافی کِمَلَر (بصیرآباد)

در تصاویر ماهواره‌ای مربوط به سوم فروردین ۱۳۹۸ مشخص بود که علاوه بر شمال‌شرق شهر گمیش‌تپه در جنوب آن نیز آب‌گرفتگی قابل توجهی وجود دارد. در تصاویر ماهواره‌ای روزهای بعدی مشخص است که این آب‌گرفتگی مدام بیشتر نیز شده و حتی تا جنوب شهر گمیش‌تپه هم رسیده و به نوعی می‌توان گفت جنوب شهر گمیش‌تپه کاملاً به دلیل جریان آبی که از این منطقه خارج شد زیر آب رفت. متأسفانه مشکل ایجاد شده در این بخش هم ناشی از مداخله انسانی بود. منشأ آب خارج شده از این نقطه در واقع کانال انحرافی است که در بین دو روستای بصیرآباد و کِمَلَر واقع است و گرگان‌رود را به کانال زهکش قره‌کیله متصل می‌کند. در زمان سیلاب دیواره غربی این کانال در محل اتصال به گرگان‌رود دچار شکستگی شده و حجم زیادی از سیلاب از این طریق به سمت جنوب گمیشان سرازیر می‌شود. عدم پایداری دیواره غربی، ابعاد نامناسب کانال، پلان نامناسب و زبری بالای کانال از جمله دلایل عملکرد نامناسب این کانال است. کانال‌های انحرافی سازه‌های پیچیده‌ای نیستند که طراحی و ساخت آن‌ها بسیار دشوار و نیازمند رعایت ملاحظات فنی خاصی باشد ولی متأسفانه همین سازه ساده و ابتدایی به درستی طراحی و اجرا نشده بود و این خطای بزرگ باعث هدایت سیلاب به جنوب شهر گمیش‌تپه و چهار روستای قره‌کیله، خواجه‌نفس، قِرمسه و چارقلی شد.

نقشه ۱۹- چگونگی تأثیر شکست کانال انحرافی کِمَلَر (بصیرآباد) بر گمیش‌تپه و روستاهای اطراف - ۱۳۹۸.۱.۲۶

مدیریت پس از بحران

همان‌گونه که خطاهای سازمانی و انسانی متعدد در وقوع و تشدید خسارت‌های سیل نقش داشتند، پس از سیل نیز مدیریت بحران مناسبی صورت نگرفت. مرور فرایند مدیریت بحران در سیل گلستان نشانگر وجود مشکلات زیر در آن است:

- فقدان اطلاعات کافی و یا اطلاعات متناقض برای تصمیم‌گیری

- مداخله افراد غیرمسئول و گروه‌های ذی‌نفوذ که روند امور را مختل می‌کردند

- وجود فرماندهان متعدد در صحنه که موجب تصمیم‌های متناقض و ناهماهنگ می‌شد

- عدم ثبت تجربیات موارد مشابه پیشین و ناآگاهی مدیران جدیدتر از آنها

- عدم ایجاد هماهنگی بین‌سازمانی از مرحله پیش از بحران تا مراحل در حین بحران و پس از بحران

- غیرتخصصی و غیرمستقل بودن فوریت‌های عملیاتی

- وجود سازمان‌های متعدد با وظایف متنوع و داشتن سلسله‌مراتب فرماندهی مجزا

- ناهماهنگی در سازمان‌دهی و همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد در کنار برخی سوظن‌های نابجا و البته انجام برخی اعمال ناهمخوان با فرهنگ مردم بومی توسط گروه‌های مردمی

- نبود فرهنگ از خودگذشتگی و وجود روحیه خودخواهی و مطرح‌شدن فردی در سازمان‌ها و نیز مطرح‌شدن سازمان در میان سازمان‌های فعال با انجام اقداماتی نظیر عدم اشتراک‌گذاری کامل و مؤثر تجهیزات و امکانات سازمان‌ها به دلیل تعصب سازمان‌ها بر تملک منابع سازمانی.

- عدم استفاده بهینه و به موقع از امکانات و نیروهای اعزامی داوطلب مردمی و دولتی

- توزیع بی‌برنامه و بدون شناسایی منابع مادی در میان آسیب‌دیدگان

- نداشتن برنامه منسجم و استفاده از روش‌های سنتی، تکراری و غریزی در به‌کارگیری منابع انسانی

ذکر این مشکلات در فرایند مدیریت بحران سیل گلستان به معنای نفی تمامی تلاش‌ها و خدمات ارائه شده در این حادثه نیست ولی مسلم است که اگر این مشکلات وجود نداشت سیل گلستان با هزینه و نفرات به مراتب کمتر و در مدت زمان سریع‌تری مدیریت می‌شد و خسارت‌های پدید آمده کاهش قابل ملاحظه‌ای داشت.

سیل گلستان علاوه بر پیامدهای اجتماعی دارای پیامدهای سیاسی هم بود. بخشی از دستگاه‌های اجرایی دولت در استان دچار ناکارآمدی شدند و این ناکارآمدی بدبینی افکار عمومی کل کشور نسبت به کارآمدی دولت را در پی داشت. حضور استاندار در خارج از کشور برای گذران تعطیلات نوروزی به عنوان رأس هرم دولت در استان همزمان با زیر آب رفتن شهر آق‌قلا باعث تخریب شدید وجهه دولت شد، به‌نحوی که حتی عزل سریع او هم نتوانست اعتماد از بین رفته به دولت را بازگرداند. همچنین در شبکه‌های اجتماعی شایعه شده بود در روزهای نخست سال ۱۳۹۸ رئیس‌جمهور در کیش حضور دارد و حتی حضور معاون اول رئیس‌جمهور و سایر وزرا در گلستان هم نتوانست ابهامات موجود در خصوص عدم واکنش شخص رئیس‌جمهور به حادثه سیل در روزهای نخست را جبران کند. فارغ از اینکه آیا اساساً با وجود معاون اول و وزرای مرتبط نیازی به واکنش رئیس‌جمهور بود یا شخص رئیس‌جمهور در روزهای نخست سیل گسترده گلستان کجا بود و چرا واکنش نشان نداد؛ اینکه افکار عمومی و شبکه‌های اجتماعی از عدم واکنش سریع او می‌گفتند نشانگر کاهش سرمایه اجتماعی دولت در پی سیل گلستان بود.

در سیل استان گلستان بیشتر از طغیان گرگان‌رود سخن گفته می‌شود و کمتر به سیلاب اترک و قره‌سو توجه می‌شود. بی‌توجهی به قره‌سو در حالی است که بخشی از سیلاب گرگان‌رود هم به این رودخانه ملحق شد و حجم سیلاب آن افزایش یافت ولی چون مداخله انسانی از نوع ایجاد کانال‌های انحرافی و زهکشی اراضی در مورد قره‌سو رخ نداد، این رودخانه سیلاب موجود در بستر خود را در همان مسیر طبیعی رودخانه حمل کرد و به خلیج گرگان ریخت. عدم مداخله انسانی در بستر قره‌سو باعث شد فقط روستاهای واقع در حریم قره‌سو دچار آب‌گرفتگی شوند و خسارت گسترده‌ای نظیر آنچه با ایجاد کانال‌های انحرافی در گرگان‌رود رخ داد در مورد قره‌سو رخ ندهد.

مجموع یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد وقایع تلخ سیلاب گلستان نه به دلیل بارندگی بی‌سابقه بلکه حاصل خشکسالی فکری باسابقه حکمرانانی بود که پیامدهای مخرب اقدامات خود را انکار و با خودخواهی مرسوم سازمانی، روند وقایع معمول طبیعت را به فاجعه و بلا تبدیل می‌کنند. نسبت دادن تمامی ابعاد سیل گلستان به طبیعت تهمتی ناروا و فرافکنانه است. آنچه گلستان را زیر آب برد سیل نبود؛ جهل بود. جهلی مستمر که از دهه‌ها پیش با مجموعه گسترده‌ای از اقدامات مخرب طبیعت شروع شده بود و بعد از سیل هم در تلاش است با نسبت دادن آن به طبیعت این جهل را جعل کند.

